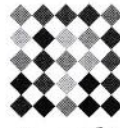


کتاب سرایش
جلد سوم
آموزش سلفژ ایرانی
حسین مهرانی





کارگاه موسیقی

تهران، خیابان حقوقی، شماره ۴۲
طبقه همکف، کدپستی ۱۶۱۱۹
تلفن: ۷۷۶۰۱۰۲۰

کتاب سرایش

جلد سوم

آموزش سلفژ ایرانی

حسین مهرانی

ویرایش فنی: فرهود امیرانی، پرویز منصوری

طرح روی جلد: مهدی فراهانی

چاپ دوم کارگاه موسیقی: ۱۴۰۰

تعداد: ۱۰۰۰ جلد

لیتوگرافی: باران

چاپ و صحافی: پیمان

© حق چاپ محفوظ است.

شابک جلد سوم: ۹۷۸-۹۶۴-۸۷۷۲-۶۹-۲ ISBN: 978-964-8772-69-2

شابک دوره: ۹۷۸-۹۶۴-۸۷۷۲-۶۶-۱ ISBN: 978-964-8772-66-1

فهرست مطالب

- یادداشت ۱
- مقدمه‌ی مؤلف ۲

فصل اول: سرایش ترکیب متصل قرینه چهار دانگ اصلی

- درس اول: ماهور** ۶
- دانگ راست ۶
- دانگ درآمد ماهور ۱۰
- ترکیب متصل دانگ‌های «درآمد ماهور» و «راست» (درآمد دستگاه ماهور) ۱۳
- درس دوم: شور** ۲۰
- دانگ درآمد شور ۲۰
- دانگ شهناز ۲۲
- ترکیب متصل دانگ‌های «شهناز» و «درآمد شور» (گوشه‌ی شهناز) ۲۵
- درس سوم: چهارگاه** ۳۰
- دانگ درآمد چهارگاه ۳۰
- دانگ چکاوک ۳۲
- ترکیب متصل دانگ‌های «چکاوک» و «درآمد چهارگاه» (دستگاه چهارگاه) ۳۵
- درس چهارم: سه‌گاه** ۳۹
- دانگ درآمد سه‌گاه ۳۹
- دانگ درآمد همایون ۴۱
- ترکیب متصل دانگ‌های «درآمد همایون» و «درآمد سه‌گاه» (دستگاه سه‌گاه) ۴۴
- درس پنجم: پروانه** ۴۹
- دانگ نوا ۴۹
- دانگ پروانه (بال کبوتران) ۵۱
- ترکیب متصل دانگ‌های «پروانه» و «نوا» (گوشه‌ی بال کبوتران و یا گوشه‌ی پروانه از ردیف آوازی) ۵۳
- درس ششم: رهاب** ۵۸
- دانگ رهاب ۵۸
- دانگ عراق افشاری ۶۰
- ترکیب متصل دانگ‌های «عراق افشاری» و «رهاب» (مغلوب سه‌گاه) ۶۳

۶۸	درس هفتم: نهفت
۶۸	دانگ راجه
۷۰	دانگ اوج راجه
۷۳	ترکیب متصل دانگ‌های «اوج راجه» و «راجه» (گوشه‌ی نهفت در دستگاه نوا)
۷۹	ضمیمه فصل اول: خواندن ملودی به صورت‌های دیگر

فصل دوم: سرایش ترکیب متصل غیر قرینه دانگ‌ها

۹۰	درس اول: ترکیب دانگ‌های «اصفهان قدیم» و «نوا» (آواز بیات اصفهان قدیم)
۹۰	دانگ «اصفهان قدیم» یا «درآمد همایون»
۹۲	ترکیب متصل دانگ‌های «اصفهان قدیم» و «نوا» (آواز بیات اصفهان قدیم)
۹۷	درس دوم: ترکیب دو دانگ «عراق افشاری» و «راست ماهور» (آواز بیات ترک)
۱۰۱	درس سوم: ترکیب متصل دانگ‌های «شهناز» و «نوا» (دستگاه نوا)
۱۰۶	درس چهارم: ترکیب دو دانگ «شهناز» و «درآمد چهارگاه» (دستگاه همایون قدیم)
۱۱۰	درس پنجم: ترکیب دانگ‌های «چکاوک» و «نوا» (آواز بیات اصفهان جدید یا گوشه چکاوک)
۱۱۴	درس ششم: ترکیب دانگ‌های «عراق افشاری» و «نوا» (گوشه عراق افشاری)
۱۱۸	درس هفتم: ترکیب دانگ‌های «درآمد ماهور» و «نوا» (گوشه عراق ماهور)
۱۲۳	درس هشتم: ترکیب چهار صدایی «مخالف چهارگاه» و دانگ فرعی «مویه چهارگاه»
۱۳۲	درس نهم: (آواز شوشتری یا دستگاه همایون جدید)
۱۳۸	درس دهم: (درآمد آواز ابوعطا)
۱۴۲	درس یازدهم: (زابل چهارگاه)
۱۴۶	درس دوازدهم: (زابل سه‌گاه)
۱۴۸	درس سیزدهم: (بیداد کت)
۱۵۲	ضمیمه فصل دوم: نغمه‌خوانی دانگ‌ها و ترکیب‌های آنها روی فیگورهای ریتمیک و خط ریتم

فصل سوم: سرایش ترکیب منفصل دانگ‌ها

۱۶۵	➤ نوع اول: ترکیب گام‌وار (گام‌گونه)
۱۶۵	۱- ترکیب گام‌وار قرینه

۱۶۶ ۲- گام‌وار غیر قرینه
۱۶۶ ➤ نوع دوم: ترکیب غیر گام‌وار (غیر گام‌گونه)
۱۶۷ درس اول: (درآمد دستگاه راست پنجگاه)
۱۷۰ درس دوم: (بیات راجه اصفهان)
۱۷۲ درس سوم: (بیات راجه نوا)
۱۷۴ درس چهارم: (بیداد یا بیات راجه اصفهان جدید)
۱۷۶ درس پنجم: (گوشه نهفت دستگاه نوا)
۱۷۸ درس ششم: (حجاز ابوعطا)
۱۸۰ درس هفتم: (دلکش ماهور)

فصل چهارم: سرایش ترکیب منفصل دانگ‌ها

۱۸۷ ترکیب متداخل عرضی
۱۸۸ ➤ ترکیب متداخل طولی
۱۸۹ درس اول: (دستگاه شور دشتی)
۱۹۰ ➤ ترکیب بالارونده و پایین‌روندهی «دستگاه شور دشتی»
۱۹۲ درس دوم: (آواز افشاری)
۱۹۳ ➤ ترکیب بالارونده و پایین‌روندهی «آواز افشاری»
۱۹۶ درس سوم: (آواز بیات کرد)
۱۹۷ ➤ ترکیب بالارونده و پایین‌روندهی «آواز بیات کرد و گوشه‌ی حجاز ابوعطا»
۱۹۹ درس چهارم: (نیریز ماهور)
۱۹۹ ➤ ترکیب پایین‌رونده و بالارونده و پایین‌روندهی گوشه‌ی «نیریز ماهور»
۲۰۱ درس پنجم: (عشاق اصفهان)
۲۰۲ ➤ ترکیب بالارونده و پایین‌روندهی «عشاق اصفهان»
۲۰۴ درس ششم: (گوشه)
۲۰۵ ➤ ترکیب بالارونده و پایین‌روندهی «گوشه گوشه»
۲۰۷ درس هفتم: (گوشه رهاب نوا)
۲۰۷ ➤ ترکیب بالارونده و پایین‌روندهی «گوشه‌ی رهاب»

- درس هشتم: (گوشه‌ی شکسته) ۲۱۲
- درس نهم: (گوشه‌ی ماوراءالنهر) ۲۱۴
- درس دهم: (گوشه‌ی راک) ۲۱۶

فصل پنجم: سرایش ترکیب متصل یا منفصل بیش از دو دانگ

- درس اول: (راست پنجگاه) ۲۲۲
- درس دوم: (همایون) ۲۲۵
- درس سوم: (دستگاه نوا) ۲۲۷
- درس چهارم: (آواز دشتی و اوج دشتی) ۲۲۹

فصل ششم: مرکب خوانی

- ترکیب غیر معمول دانگ‌های اصلی ۲۳۶
- تمرین اول مرکب خوانی ۲۴۳
- تمرین دوم مرکب خوانی ۲۴۸
- تمرین‌های منفصل در تونالیته‌های مختلف ۲۶۳

آموزش سُلْفَرِ ایرانی

در این کتاب با سرایش دانگ‌های مختلف موسیقی ایرانی که در جلد اول، نام، انواع ترکیب و دیگر خصوصیات آنها را فراگرفتید، آشنا می‌شوید. در هر درس، شیوه‌ی سرایش دو دانگ و ترکیب آنها، طی تمرین‌هایی حساب شده آمده است. در دانگ اول نت ایست، درجه‌ی اول دانگ و غالباً نت **دو** است. دانگ دوم نیز هم‌فاصله دانگ نخست بوده، با این تفاوت که نت ایست درجه‌ی چهارم آن، همان نت **دو** درجه اول دانگ اول می‌باشد. برای سرایش صحیح دانگ اول دو شیوه وجود دارد:

شیوه‌ی اول، تقلید صوت:

در این شیوه با شنیدن دقیق نت‌های مورد نظر از طریق سازی که در اختیار دارید، صداها را به خاطر سپرده و آنها را با ذکر نامشان تقلید کنید.

شیوه‌ی دوم، استفاده از ملودی راهنما:

در این شیوه، می‌توانید از ملودی مشهوری که با استفاده از نت‌های دانگ مورد نظر به عنوان راهنما در کتاب توصیه شده است، کمک بگیرید؛ یا به کمک مربی خود یک ملودی را انتخاب کرده و به خاطر بسپارید. به این ترتیب با داشتن نت‌های یک ملودی مشهور و در عین حال ساده، می‌توانید نت‌های آن دانگ را با یادآوری و راهنمایی ملودی، به خاطر آورده و تقلید کنید. در درس اول از این فصل، توضیحات و راهنمایی‌های لازم برای اجرای هر قسمت از تمرین‌ها وجود دارد که در دروس بعدی برای اختصار فقط به آنها اشاره شده است.

فصل اول: سرایش ترکیب متصل قرینه چهارده دانگ اصلی

درس اول (دستگاه ماهور):

ترکیب دانگ‌های «درآمد ماهور» و «راست»



در دانگ راست که فواصل بین درجات متوالی آن در شکل ذکر شده است، نت ایست، درجه اول دانگ می‌باشد. حرکت دست می‌تواند راهنمای شما برای زیر و بم شدن صداها باشد؛ به این ترتیب که مثلاً، برای نت ایست دو، کف دست خود را به موازات زمین در مقابل دهان قرار داده و به ازای هر یک از نت‌های ر، می و فا آن را یک مرحله بالاتر بیاورید. به این ترتیب برای صدای فا دست در بالاترین وضعیت، حدود بالای سر قرار می‌گیرد. به شکل زیر به عنوان نمونه‌ای از این حرکات توجه کنید:



دانگ راست با دانگ درآمد ماهور هم‌فاصله بوده ولی نت ایست آن روی درجه‌ی اول می‌باشد. این دانگ را اجرا کنید.
ملودی راهنما:

به عنوان ملودی راهنما برای دانگ راست، ملودی تصنیف «سرای امید» را به خاطر بیاورید که نت‌های آن به صورت ساده در اینجا آورده شده است:



^۱ اثر استاد محمدرضا لطفی با صدای استاد محمدرضا شجریان.

آموزش سُلْفژ ایرانی

تمرین‌ها:

➤ دانگ بالارونده و پایین‌رونده‌ی راست:

اکنون که دانگ فوق را اجرا کردید، آن را به صورت بالارونده و پایین‌رونده با استفاده از حرکت دست، مانند شکل زیر بخوانید. در درس‌های بعد نیز از این نوع تمرین استفاده کنید:



در این ملودی که فاقد میزان و نشانه‌ی میزان است، دیرند سفید نه به معنای دیرند دو برابر سیاه، بلکه به عنوان نتی طولانی‌تر از سیاه در نظر گرفته می‌شود. به این ترتیب باید روی نت دو در آغاز و پایان شکل فوق، بیش از سایر نت‌ها ایستاد.

تمرین‌های ساده برای حفظ کردن فواصل:

بدون ضرب: در این تمرین سعی شده تا نقش نت دو به عنوان نت ایست در ذهن شما روشن گردد و حرکت ملودیک در آن، به گونه‌ایست که تمام نت‌های دیگر به سوی آن جذب می‌شوند. برای اجرای صحیح فواصل لازم است به کمک حرکات دست و ملودی راهنما، صداهای چهارگانه‌ی دانگ را به یاد بیاورید. اگر تمرین حرکات دست را به اندازه‌ی کافی و به خوبی انجام داده باشید، هر یک از صداهای چهارگانه‌ی دانگ، با یکی از موقعیت‌های دست تداعی خواهد شد و با یادآوری ملودی راهنما، می‌توانید نت مورد نظر را به خاطر آورده و تقلید نمایید. ملودی بعد را که تمرین متصل جاذبه نام دارد، اجرا کنید.

متصل:



فصل اول: سرایش ترکیب متصل قرینه چهارده دانگ اصلی

➤ تمرین‌های متصل برای دانگ راست

تمرین ۱:



تمرین فوق را ابتدا نت‌خوانی کنید؛ به این ترتیب که نت‌ها را با فاصله‌های زمانی مساوی و تا حد ممکن به سرعت نام ببرید. به این شیوه‌ی نت‌خوانی «پارلاتی» (بدون نغمه) می‌گویند و هدف از آن آشنایی با توالی نت‌های ملودی است. سپس آن را نغمه‌خوانی کنید؛ یعنی نت‌ها را با نام، نغمه و دیرند مناسب هر یک اجرا کنید، به این شیوه «کانتاتی» (با نغمه) می‌گویند. در زیر تمرین فوق با چهار فیگور ریتمیک مختلف آورده شده است که همگی باید با سرعت ثابت اجرا شوند. طبیعی است اجرای فیگورها با تمپوی تندتر، نشان‌دهنده‌ی مهارت شماست.

تمرین‌های متصل ۲ و ۳ را مانند تمرین قبل با فیگورهای متفاوتی اجرا کنید. می‌توانید این کار را با فیگورهای تمرین‌های دیگر نیز انجام دهید. آوردن سه تمرین جداگانه برای هر دانگ، به خاطر تنوع حرکت ملودیک و پرهیز از اجرا به واسطه‌ی حفظ کردن ملودی است. به همین منظور اکیداً توصیه می‌شود به اجرای این تمرین‌ها اکتفا نکرده و خودتان تمرین‌هایی به صورت متصل ابداع و اجرا نمایید. (این کار را برای دانگ‌ها و درس‌های بعدی نیز انجام دهید)



کتاب سرایش مجموعه‌ای است که در سه جلد به شرح و آموزش مبانی نظری موسیقی ایرانی و غربی، آموزش عملی وزن خوانی و سرایش (سلفژ) آواز ایرانی می‌پردازد. این جلد به شرح مبانی نظری موسیقی ایرانی و غربی پرداخته است و در چهار فصل نخست مفاهیمی چون فاصله‌ی موسیقایی، انواع گام، نشانه‌های ترکیبی، مُدولاسیون، انتقال، انواع میزان و... با ذکر نمونه‌هایی توضیح داده شده‌اند و در فصل پنجم فواصل موسیقایی ویژه‌ی نظام دستگاهی و دانگ‌ها و چهارصدایی‌هایی که با ترکیب‌هایشان این نظام را در قالب نظریه‌ای جدید شرح می‌دهند، مطرح شده‌اند.

در فصل ششم علائم متداول در موسیقی ایرانی و غربی شرح داده شده‌اند و اصطلاحاتی نظیر نغمه‌ی شاهد، ایست، متغیر، فرود و بسیاری از اصطلاح‌های متداول در نظام دستگاهی به گونه‌ای قابل درک مورد بررسی قرار گرفته‌اند و فصل هفتم به بررسی ساختار تحریر و شرح و تأویل چند تحریر مهم در موسیقی ایرانی اختصاص دارد.

مطالعه‌ی این کتاب برای هنرجویانی که قدم در راه فراگیری ساز یا آواز ایرانی گذاشته‌اند و نیز برای همه‌ی نوازندگان و خوانندگانی که در وزن خوانی، سرایش و درک ردیف موسیقی ایرانی نیاز به آگاهی بیشتری دارند، مفید خواهد بود. همان‌طور که گفته شد این کتاب نظریه‌ی جدیدی را برای تبیین تئوری موسیقی ایرانی مطرح می‌نماید و از این‌رو مطالعه‌ی آن برای پژوهشگران موسیقی نیز می‌تواند جالب باشد.

حسین مهرانی

